

Kateřina Šámalová: Jsme na začátku, s dobrými vstupními hodnotami a ideály

9.12.2023 - Marcela Uhlíková | Univerzita Karlova

Šestnáctidenní kampaň Orange the World, kterou pro letošek vyhlásila OSN, oficiálně končí 10. prosince 2023. Ovšem ne tak pro Univerzitu Karlovu, jež se dlouhodobě intenzívně hlásí k nulové toleranci genderově podmíněného násilí. A při té příležitosti magazín Forum UK rozmlouval s Kateřinou Šámalovou, první univerzitní ombudsmanku. Chtěl vědět, jak si v aktivitách ochraňujících společnost bez násilí, univerzita v srdci Evropy stojí...

Co konkrétně představuje genderově podmíněné násilí na vysoké škole? A jak může vypadat a vypadá?

V první řadě chci uvést, že se snažím pojmu „násilí“ spíše vyhýbat. Jako takový v nás již zanechává jistý otisk a provokuje stereotypní uvažování o podobě takového chování a jeho možného řešení, a to nechceme. Proto raději užívám pojem „nevhodné sexuálně podmíněné projevy chování“, což je označení širší, více neutrální, nutící nás dále vysvětlovat a definovat jeho pestrost. A to je asi to, na co jste se, paní redaktorko, ptala.

Projevů nevhodného chování, které má sexuální podmíněnost, může být na akademické půdě mnoho. Setkáváme se například s nevyžádanou pozorností, která se projevuje například nepříjemnými, sugestivními pohledy, kladením dotěrných dotazů, vykládáním vtipů, komentováním schopností toho či onoho pohlaví studovat, uplatnit se v oboru a podobně. Podněty, které z tohoto okruhu šetříme, obvykle tyto projevy zahrnují. Nicméně samy o sobě podnětem nebývají, jakkoli by mohly být. Bývají součástí mnohem závažnějších forem sexuálně podmíněného nevhodného chování, jako je například sexuální nátlak, rizikové intimní vztahy a podobně.

Podněty, které šetříme, obvykle vznikají na podkladě mocensky asymetrických vztahů, tedy zejména mezi studujícími a jejich vyučujícími. Důsledky bývají značné, a to v krátkodobém i dlouhodobém měřítku. Dotčené osoby popisují nejčastěji ponížení, ztrátu důstojnosti a důvěry, ztrátu integrity a kontroly, vysokou nejistotu, oslabení své identifikace se studovaným oborem, pokles studijního výkonu, ohrožení kariérní dráhy. Účinků je mnoho a cesty vedoucí k rehabilitaci dotčených osob bývají omezené.

Asi není pravidlem, že je vždy obětí žena, nebo se mýlím?

Máte určitě pravdu. Byť, jsou-li tyto projevy namířené proti ženám, jde o statisticky významně častější situace. Ale i muži mohou čelit ze strany žen nevhodnému ponižujícímu chování. Znakem zranitelnosti se mohou stát rovněž jiná, další, pohlaví, prodělaná změna pohlaví nebo sexuální orientace. Ke všem těmto projevům bychom měli být náležitě citliví a vždy posuzovat důsledky takového jednání na konkrétního člověka.

Setkávala a setkáváte se s násilím, zvláště genderově podmíněným, při své práci? Ať už coby specialistka na oblast sociální ochrany zranitelných osob nebo aktuálně v pozici ombudsmanky?

Mým oborovým rámcem, ve kterém se již více jak pětadvacet let pohybuji, je oblast pomáhajících profesí, sociální práce. Zaměřuje se na podporu sociálního fungování jedinců v situacích, kdy může být toto fungování ohroženo v důsledku například věku, narušeného zdraví, nízkého vzdělání, ztráty

zaměstnání, etnické příslušnosti. Sociální pracovníci jsou zejména ženy, tedy pracovnice. Muži v našich týmech jsou rovněž a mají v nich své důležité postavení, nicméně je jich stále málo. Ve srovnání se ženami zažívají ve studiu a při hledání pracovního uplatnění odlišné zacházení – častěji jim jsou přisuzovány ambice a role vedoucí, řídící, exekutivní, rozhodovací. Častěji tedy než ženy také tyto pozice obsazují, jakkoli to nesouvisí s faktickými předpoklady.

Přiznám se, že s genderově podmíněným násilím jsem se ve své praxi před výkonem ombudsmanské pozice setkala jen velice okrajově, a to v kombinaci s jinými znaky zranitelnosti, jako je například zdravotní postižení nebo věk. Pak hovoříme o takzvaném průnikovém znevýhodnění, které má logicky ještě silnější dopad na jedince.

Od ledna 2023 patříte k nejdůležitějším „pákám“, kterými Univerzita Karlova ochraňuje své studující a pracující. Jak náročných (téměř) jedenáct měsíců to bylo?

Děkuji za to připodobnění k páce, je to hodně trefné! Myslím, že se všichni teprve učíme s touto pákou navigovat ten nejlepší směr a společně se také učíme, co všechno můžeme tímto nástrojem řešit.

Období, která mám za sebou já jako ombudsmanka a univerzita jako společenství, které se vydalo cestou ochrany práv studujících a pracujících právě přes institut ombudsmanství, je nesmírně vydatné období plné zkušeností nejrůznějšího charakteru. Ombudsmanstvím jsme vytvořili jakýsi koridor, ve kterém lze nezávisle, co možná nejobjektivněji, bezpečně a ohleduplně ke všem aktérům řešit podněty nespokojenosti, křivd, bezpráví, útlaaku, násilí a dalších. Ombudsmanstvím jsme se také veřejně přihlásili k jisté organizační kultuře, která staví na významu sociálního bezpečí, hodnotě mezilidských vztahů, úcty jeden druhému.

V neposlední řadě univerzita zřízením sítě ombudssosob na úrovni centrální a fakultní otevřeně přijímá svoji zákonem stanovenou odpovědnost vytvářet podmínky pro stejné nebo srovnatelné zacházení se všemi svými studujícími a pracujícími. A to je bezesporu velký závazek.

A mohu po vás chtít konkrétní příklady, co se za tu dobu podařilo změnit, zlepšit?

Už samotné ustanovení pozice ombudsmanky na univerzitní úrovni stejně jako na úrovni jednotlivých fakult přineslo jakýsi „budíček“ do našich studijních a pracovních životů. Získali jsme příležitost jinými, alternativními způsoby upozorňovat na chování, které hodnotíme jako nevhodné. Za tento rok jsem takových podnětů přijala téměř osmdesát, ostatní desítky obdrželi kolegyně a kolegové na fakultách.

Šetření každého podnětu přináší novou zkušenost a má velký potenciál změny. Minimálně na třech úrovních: pro konkrétního jedince, pro jeho prostředí, ve kterém pracuje či studuje a pro systém jako celek. V rámci každého řešeného podnětu se snažím, aby se potenciál k takové změně opravdu vylékal.

Pokud bych měla být konkrétní, ze své pozice jsem šetřila podněty sexuálně podmíněného nevhodného chování, nevhodného chování ve vztazích na pracovištích UK, studijní záležitosti, specifické záležitosti se zahraničním prvkem a mnohé další. V závěsu za řešenými podněty přicházejí také systémová opatření, jejichž příprava je odlišná od vlastního šetření podnětů. Za tento rok se podařilo například připravit návrh školení akademických a neakademických pracovníků v oblasti sociálního bezpečí a zpracovali jsme také návrh metodiky šetření podnětů nevhodného chování.

Těší mě také, že se nám podařilo navázat skvělé vztahy spolupráce s ombudssosobami na jednotlivých fakultách. Úkolem ombudsmanky na univerzitní úrovni je ideálně tyto všechny osoby spojit ke společné práci, sdíleným postupům a srovnatelné profesní vybavenosti. Vydali jsme se v tomto

smyslu na cestu profesionalizace činností, které ombudssosoby ve svých agendách poskytují. Jsme na začátku, ale zatím se nám to společně daří.

Jak si Karlovka stojí v porovnání s ostatními vysokými školami? V Česku, Evropě nebo i ve světě. Pomohla nám – k sebereflexi, k dalším krokům – například konference ENOHE?

Děkuji, to je velice dobrá otázka. Co se týče místního, českého, prostředí, domnívám se, že jsme na tom se zaváděním pozic ombudssosob velice srovnatelně. První vysoká škola, která si ustanovila své ombudssosoby, byla Univerzita Palackého v Olomouci. Od té doby je následována dalšími veřejnými vysokými školami.

Naše historie je jednoroční, nicméně máme dosti široký akční rádius, který nám generuje v krátkém čase poměrně mnoho zkušeností, které vývoj ombudsmanství činí velice dynamický. K tomu jednoznačně přispívá podpora, které se institutu ombudsmanství dostává od vedení univerzity.

Konference ENOHE, na kterou se sjelo na sto ombudssosob z celého světa, proběhla na Karlovce v červnu 2023. Společně hledali cesty vedoucí ke zkulturnění akademického prostředí na vysokých školách. Vystoupila na ní i Milena Králíčková, rektorka UK.

Co se týče srovnání s ostatními evropskými zeměmi, pod jejichž pomyslnou pokličku jsme získali možnost nahlédnout právě při konání konference sítě ENOHE, je patrné, že jsme teprve na začátku, nicméně na správném začátku s dobrými vstupními hodnotami a ideály. To je také nesmírně důležité zjištění. Budoucí vývoj nás bezesporu postupnými kroky k evropskému standardu přiblíží.

Prozradíte, prosím, co byste ještě ráda „stihla“, než vaše tříleté funkční období na pozici ombudsmanky skončí?

Mám za sebou zatím jen necelý rok v úřadu, z celkového tříletého funkčního období. Plánů do budoucna je opravdu mnoho. Musíme reálně uvážit, co jsme schopni v definovaných časových rámcích zvládnout. Chtěli bychom toho mnoho, vidíme, že i mnoho péče a podpory si zaslouží celá naše univerzita. Všichni, kdo se na ombudssosoby obracejí se svými zkušenostmi, dále také systémy a procesy provázející naše studium a práci, které musíme průběžně zpevňovat, aby byly celkově pro nás všechny transparentní a bezpečnější.

V brzké budoucnosti se rozhodně chystáme vyhodnotit naše první zkušenosti, které jsme v pozici ombudssosob získaly. Měli bychom se zasadit o to, aby ombudsmanství bylo běžnou součástí univerzitní vybavenosti, o jejímž smyslu nebude pochyb.

Jednoznačně chceme dál pokračovat v profesionalizaci činností ombudssosob, chceme také činit naše postupy více transparentní, chceme posilovat různé zranitelné skupiny osob, které statisticky častěji čelí projevům nevhodného chování. Chceme poskytovat co nejjednodušší kvalitu služeb na všech fakultách, nabízet služby, které budou profesionální, nízkoprahové, s lidskou tváří a důvěryhodné. A to je velký závazek a plán...

<https://cuni.cz/UK-6311.html?locale=cz&news=20533>